

„letní ptáčky“. Vycházejíc ryze z forem svinutých housenek nazývala motýlí larvy „datlova pecičky“ nebo „pospěcháčky“, a aby zjistila, jak se „srolovaly“, dotýkala se jich a mačkala je. Zobrazovala je zkroucené a násilím otočené, nebo ležící jako mrtvé. Bource morušového zakreslila od vajíček, líhnutí a krmení larev, přes zámotky na listech moruše k dospělčům, u nichž rozlišovala samečka a samičku (obr. 9).

Parazity housenek nazývala sice nesprávně „maličkými od matky housenky“, to však lze pochopit – tehdy nebylo ještě nic známo o vajíčkách parazitů kladených do těl housenek. Červi, kteří podle dobových názorů vznikali ze shnilého masa, byli pro podobnost s housenkami řazeni k hmyzu. Obecně se věřilo, že se hmyz rodí z rosy, bahna nebo dokonce z knih, moli vyskakují ze staré vlny a housenky ze zelí. Sibylla na základě přímého pozorování popsala životní cyklus 186 druhů hmyzu a shromáždila tak mnoho důkazů o jeho vývoji.

Svou prací nejen prokázala odbornou kvalifikaci, ale i odvalu. Na základě vlastních výzkumů totiž pochybovala o v té době uznávané pravdě (odvozené od Aristotela), že se hmyz rodí z rozpadající hmoty (z tohoto důvodu církve definovala hmyz jako výtvar dábla a podobné práce byly dáb-

lovým dílem), a místo fantastických spekulací dál zkoumala motýlí metamorfózu.

Vědecká společnost té doby její úžasnou práci ignorovala pouze proto, že nevyšla v latině, v oficiálním jazyce vědy určeném omezenému počtu čtenářů, nýbrž v němčině. Díky tomu však získala kniha historickou cenu dokumentu o popularizaci přírodních věd v době před osvícenstvím.

Od r. 1705 měla Sibylla v úmyslu vydat svou práci rozšířenou o housenky v latině a v holandštině, ale špatný zdravotní stav na konci jejího života vedl k opoždění. A tak třetí díl o výživě a růstu evropských housenek vyšel až po 40 letech. Rok po smrti Sibylla (1718) vydala její dcera v Amsterodamu u Johanne Oosterwijka toto matčino veledílo obohacené o nejnovější poznatky a pozorování evropských housenek latinsky, pod názvem *Erucarum ortus, alimentum et paradoxa metamorphosis & in qua origo, pabulum, transformatio, nec non tempus, locus & proprietates erucarum, vermium, papilionum, phalaenarum, muscarum, aliorumque hujusmodi exsanguium animalculorum exhibentur in favorem, atque insectorum, herbarum, florum, & plantarum amatorum, tumetiam pictorum, limbolariorum, aliorumque commodum exacte inquisita, ad vivum delineata, typis excusa,*

compendioseque descripta per Mariam Sibillam Merian. (Denní motýli, strava a ne očekávané proměny, původ, potrava, proměna, stejně jako čas, místo a vlastnosti housenek, červů, motýlů, molů, much a jiných podobných zvířat představených s laskavostí; a také vyobrazení hmyzu, bylin, květů. Pro milovníky rostlin, hojně malíře, rámaře a jiné přesně podaná zkoumání nakreslená podle živých předloh, ad vivum, tištěnou předmluvu a závěrečné shrnutí napsala sama Maria Sibylla Merianová.) Velikost knihy zhruba odpovídá formátu A4 a obsahuje 150 ručně kolorovaných rytých desek (např. obr. 9 a 10) a latinský text. Skládá se ze tří dílů a asi polovina první části ilustrací je ručně kolorovaná.

Přes veškeré úspěchy nebyla Maria Sibylla v manželství s o 11 let starším Grafem, který s ní spolupracoval při vydávání jejích knih, šťastná. Po smrti Marrela se rodina vrátila zpět do Frankfurtu, kde se pár rozdělil. Maria Sibylla manželka v r. 1685 opustila a odjela s dcerami do Nizozemska, zatímco Graff se vrátil do Norimberku. Pro téměř 40letou Sibyllu však začalo nové, nesmírně plodné umělecké i badatelské období, v němž vzniklo velkolepé dílo o tropické flóře a fauně, jež nemělo v tehdejší Evropě obdoby.

Markéta Pravdová

Sto let Naší řeči

Sté výročí existence časopisu Naše řeč se jeho redakce rozhodla oslavit tak, jak se pro významné kulatiny bohemistického časopisu asi hodí nejlépe – zevrubnou debatou o češtině současné i historické. Ve dnech 9.–11. ledna 2017 jsme ve spolupráci s oddělením jazykové kultury Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR uspořádali konferenci 100 let Naší řeči. Během třídního setkání více než 150 lingvistů a zájemců o češtinu zaznělo v sídle Akademie věd v Praze na Národní třídě přes 60 příspěvků. Stojí za to se při tak význačné události vrátit v čase zpět a připomenout si počátky Naší řeči.

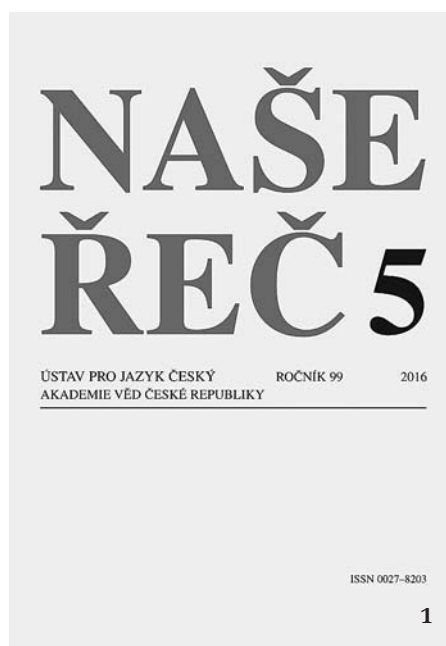
Přestože má první ročník časopisu v roce 1917, jeho první číslo vyšlo už 1. prosince 1916. Ve vzpomínce Josefa Zubatého, jednoho ze zakládajících členů redakce, se dozvídáme, že tomu tak bylo proto, „aby bylo dosti času na jeho rozšíření i na poznání, jak asi nový časopis bude přijat naší veřejností“ (Naše řeč 1927, 2: 26; v dalších odkazech jen NŘ).

První číslo Naší řeči začínalo naléhavým apelem na hodnoty tradice, čistoty, přirozenosti a samostatnosti češtiny (obr. 2 a 3). Těto myšlenky byl poplatný i podtitul časopisu: listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého.

Redakční radu tehdy společně s etymologem J. Zubatým tvořili literární kritik a historik František Bílý, literární historik Jaroslav Vlček a Emil Smetánka, specializující se na starou češtinu. Od druhého ročníku pak do redakce Naší řeči přibyl

všestranný filolog Václav Ertl, který byl odpovědným redaktorem časopisu až do r. 1929 a zároveň zastával funkci ředitele Kanceláře Slovníku jazyka českého. S výjimkou r. 1952 vycházela Naše řeč nepřetržitě po celých 100 let – do r. 1951 po deseti číslech ročně, od r. 1953 v pěti číslech rozšířeného obsahu.

Zrod časopisu Naše řeč iniciovala III. třída České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Tato instituce

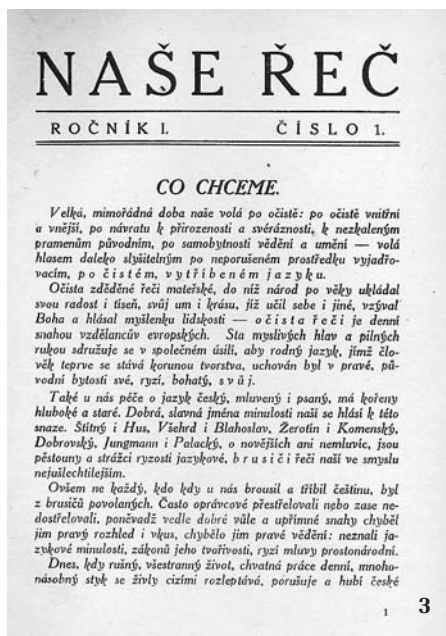
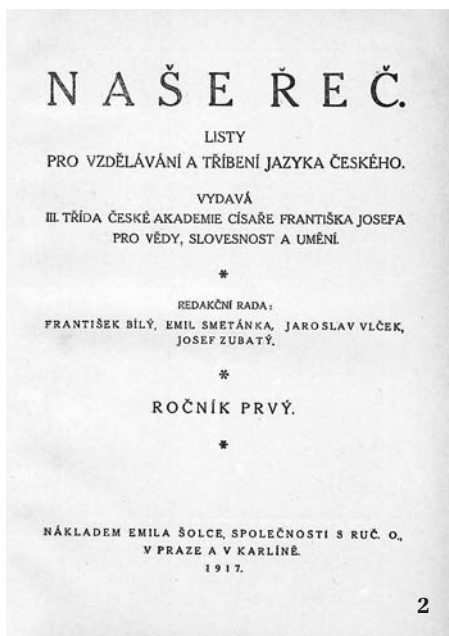

NŘ | 100

konference 100 let Naší řeči
9.–11. ledna 2017

ce zastřešovala a financovala od r. 1911 také Kancelář Slovníku jazyka českého. Hlavním úkolem tohoto nejstaršího akademického pracoviště se stala, v souladu se zaměřením obdobných institucí ve světě, příprava velkého výkladového slovníku národního jazyka. S Kancelářem Slovníku jazyka českého byla Naše řeč v počátcích úzce spjata, obě instituce byly propojeny i personálně. Není proto překvapivé, že hned v prvním a druhém čísle Naší řeči byla představena koncepce Slovníku jazyka českého. Slovník pak vycházel v letech 1935–57 pod názvem Příruční slovník jazyka českého a v devíti svazcích obsáhl slovní zásobu v rozsahu 250 tisíc hesel. Dodnes je to náš nejrozsáhlejší výkladový slovník.

Čtenáře časopisu Živa by mohla zaujmout skutečnost, že k významným okruhům zájmu Naší řeči patřilo mnoho témat souvisejících s různými vědními obory, biologií a lékařstvím nevyjímaje. V r. 1919 např. v Naší řeči publikoval Bohuslav Havránek kritickou recenzi Slovníku lékařského Vítězslava Janovského, Duchoslava Panýrka, Josefa Pelnáře a Antonína Veselého z r. 1914 (NŘ 1919, 3: 72–80). Havránek vytkl autorům slovníku umělost překladů mezinárodních odborných výrazů (amnesia – bezpaměť, brachydactylia – krátkoprstí, anaphoresis – těžkokopotivost, bradyphrasia – lenomluva, erythropsia – červenovid, androgyne – obojňák, adelphus – dvojatek, androphobia – mužoděs atd.) a také zbytečnost doslovných překladů (biologie – životověda).

Zájmu Naší řeči se dlouhodobě těšilo botanické názvosloví. Např. Vladimír Šmilauer zde popsal v r. 1941 dějiny názvů meruňky, recenzoval Slovník lidových názvů Václava Kosíka a v letech 1942–45 publikoval čtyři články o jménech našich stromů. Drobné výklady ke jménům rostlin poskytl Václav Machek v letech 1944–46 (máčka, posed, chřest, šípek, rdest, rdesno, řepík, řepeň, sveřep, metlice, jedle, bedla). Novými českými názvy rostlin se zabýval v r. 1949 také Rudolf Havel v návaznosti na příručku Skalky a skalničky Jaroslava Naumana. Naše řeč se vyjadřovala nejen k biologickým termínům, ale i k názvům lidovým a nářečním (např. k výrazům pro diviznu, lopuch, brambor/bramboru). Lumír Klimeš v r. 1956 komentoval české botanické názvosloví Josefa Dostála (Klíč k úplné květeně ČSR, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954). Z nejnovějších příspěvků týkajících se rostlinného názvosloví jmenujme stať Jany Nové a Heleny Pernicové Ke zpracování názvů rostlin v Akademickém slovníku současné češtiny (NŘ 2016, 4: 207–212).

Pozornosti autorů publikujících v Naší řeči neuniklo ani zoologické názvosloví. Např. již zmíněný V. Šmilauer psal o čeledi kachnovitých (NŘ 1940, 5–6: 129–138).

1 Postupem času se Naše řeč proměnila v moderní periodikum splňující všechny nároky kladené na soudobé vědecké časopisy. Obálka posledního čísla z r. 2016

2 a 3 Obálka prvního čísla časopisu Naše řeč z r. 1917 a úvodní slovo redakce, volající po čistém, vyřibbeném jazyku a očistě zděděné řeči mateřské

4 Ze slavnostního zahájení konference Sto let Naší řeči 9. ledna 2017. Zleva: vedoucí redaktorka časopisu Naše řeč a zástupkyně ředitele Ústavu pro jazyk český AV ČR Markéta Pravdová, předseda Akademie věd ČR Jiří Drahoš, vedoucí redaktor časopisu Slovenská řeč a ředitel Jazykovědného ústavu Ludovít Štúra Slovenské akademie věd Slavomír Ondrejovič a ředitel Ústavu pro jazyk český AV ČR Martin Prošek. Foto S. Kyselová, Akademie věd ČR

Pozoruhodný je rovněž jeho rozsáhlý komentář z r. 1956 k novému českému zoologickému názvosloví představenému v publikaci Josefa Kratochvíla, Emanuela Bartoše a spoluautorů Soustava a jména živočichů (Nakladatelství ČSAV, Praha 1955). Zoologické terminologii se v tomto

časopisu později věnovaly také Běla Poštolková a Eva Havlová. Výrazy užívanými ve staré češtině v oborech lékařství, anatomie, psychologie, ba i chiromantie se v posledních letech na stránkách Naší řeči zabývala Alena M. Černá.

V drobných statích a komentářích se Naše řeč mimo jiné vyjadřovala také k tomu, jak voláme na zvířata, jak správně píšeme vlastní jména zvířat, odkud se vzaly názvy koniklece, pampeliška, rýže, ponrava, potkan atd. Ke slovu slepýš se např. v jedné drobné zprávě redakce píše: „zaváděti do přírodopisného názvosloví jméno »vřetnice« za dosavadní »slepýš« nedoporučujeme; není k tomu důvodu a bylo by dokonce hřích rozrušovati naše jednotné a ustálené názvosloví“ (NŘ 1921, 8: 251). Kromě přírodopisného názvosloví se redakce věnovala také gramatickým problémům – skloňování slov virus, bacil, mikrob, korál, polyp, piraňa, chmel, fazol/fazole apod., či otázkám slovtvorby, jako např. tvoření přídavných jmen roentgenový a vřeckovýtrusý/vřeckovýtrusný.

Stojí také za zmínku, že u příležitosti 150. výročí narození Jana Evangelisty Purkyně byla v Naší řeči otištěna stať Josefa Janka o původu tohoto jména: „jméno Purkyně označovalo člověka, který pocházel nebo přišel z podhradí, z onoho ohraničeného obvodu městského, tedy muže »in nebo von dem burg(ge)dinge > purtinge«, takového »Friedberga«“ (NŘ 1937, 1: 10–11), a ještě v tomžé roce vyšla drobnost o skloňování jména Purkyně (původně se toto příjmení skloňovalo jen podle vzoru soudece). V lexikálních a etymologických drobnostech Václava Poláka z r. 1939 se zase lze dozvědět o historii slova a biologického pojmu buňka.

Přestože Naše řeč v průběhu století změnila svůj vzhled, redaktory, autory a samozřejmě také odborný obsah příspěvků, základní struktura časopisu se neměnila. Tvořily ji studie většího i menšího rozsahu na různá jazykovědná témata a komentáře k aktuálnímu jazykovému dění, posudky, zprávy a recenze a dále specifické rubriky Drobnosti a Hovorna, kterou časem nahradila rubrika Z dopisů jazykové poradně. Právě založení jazykové poradny v r. 1936 pod oficiálním názvem Jazyková poradna Společnosti pro slovanský jazykozpyt a Naší řeči posílilo živý kontakt časopisu s jeho čtenáři.

Role „obecného vzdělavatele a tříbitele češtiny“ si dnes Naše řeč může přisvojovat s těží. Postupem času se proměnila v moderní periodikum splňující všechny nároky kladené na soudobé vědecké časopisy. V souvislosti s tím se změnily i její cíle. Naše řeč se snaží vědecky uchopovat současný stav českého jazyka a jeho vývojové tendence, zabývat se teoretickými problémy jazykové kultury, soustavně představovat novější lingvistické směry a být otevřenou platformou pro obecné otázky českého lingvistického bádání. Všechny ročníky starší pěti let jsou volně přístupné ve webovém archivu časopisu na stránkách <http://nase-rec.ujc.cas.cz>. Status předního lingvistického časopisu o češtině chce Naše řeč nadále upevňovat a posilovat i v příštích letech. Zájmemcům o oblast jazykovědy, zvláště bohemistiky, má jistě stále co nabídnout, a nejen jim.

